
УДК 81'367.633

Флорій Бацевич (м. Львів)

ПРАГМАТИКА ЗАГАЛЬНОГО ДЕЙКСИСУ (на матеріалі часток сучасної української мови)

*У статті проаналізовано частки сучасної української мови **о, от, то**. Встановлено їх спільну комунікативну функцію, смислові вияви в різних контекстах уживання, парадигматичні зв'язки. Виявлено, що досліджувані лексеми, виконуючи комунікативну функцію найзагальнішого вказування (дейксису), різняться мірою залученості внутрішнього світу людини в зміст повідомлюваного. Вони виформовують мікропарадигму, члени якої поєднані гіперо-гіпонімічними зв'язками.*

Ключові слова: прагматика, дискурсивні слова, дейксис, загальний дейксис, частки, дейктичні частки, парадигматичні зв'язки.

У сучасному живому мовленні носіїв багатьох мов помірно активізувались так звані дискурсивні слова, тобто лексичні елементи, які формують зв'язність дискурсів (текстів), вносячи в них неповторні комунікативні смисли синтетичного семантико-прагматичного характеру (див. [2–5; 7–9] та ін.). Серед дискурсивних слів одними з найактивніших є частки. Активізація часток як носіїв складних прагматичних комунікативних смислів, пов'язаних з ментально-психологічними, вольовими, естетичними тощо особливостями мовців, — загальна тенденція сучасних функціонально-комунікативно розвинених мов (української зокрема) до урізноманітнення способів діалогізації, вираження особистісного начала (див.[10]).

Як відомо, значна кількість дискурсивних слів, вносячи в акт комунікації виразне особистісне начало, виконує дейктичну (вказівну) функцію. У літературі, присвяченій проблемам дейксису, серед мовних засобів вираження вказувальності найчастіше згадуються займенники, займенникові прислівники, прийменники, прономіналізовані слова різних частин мови, дієслівні категорії часу, особи та

деякі інші (див., напр. [6: 128]). Частки, як правило, в цьому списку відсутні або згадуються лише виразно дейктичні **он, ось, це, оце** (див. [11: 82–87]).

Спостереження над «Живим життям» слів у мовленні засвідчують значну функціонально-комунікативну активність групи часток, які в певних контекстах уживання об'єднуються спільною комунікативною функцією вказування (дейктичності) на когось або щось. При цьому вони стають носіями низки комунікативних смислів прагматичного характеру. Це, насамперед, частки **от, то, ото, ось, он, це, оце, те, там, тут, ген** та їхні похідні на зразок **осьде, осьдечки, тутечки** та ін. Попри виразну дейктичну функцію цих часток їх семантико-прагматичний опис у граматиках і тлумачних словниках слід визнати далеко не повним, а у частині випадків неадекватним реальному їх уживанню в мовленні, спілкуванні.

Найповніший опис значень і уживань часток, зокрема дейктичних, знаходимо у „Словнику української мови” (в 11-ти томах — далі СУМ). Разом з тим семантико-прагматичне їх представлення у ньому має значну кількість недоліків. Найважливіші з них:

1. У значній кількості випадків аналізованій частці приписується значення всього висловлення, в якому вона вжита. Наприклад, у випадку: *Піди он краще та подивись, що твоя доня робить на винограднику!..* (М. Коцюбинський), яким ілюструється виділення лексико-семантичного варіанту ‘уживається у висловленні наказу, спонукання, прохання і т. ін.’ [СУМ V: 695], наказ, насправді, висловлений лексичними та інтонаційними засобами, а не часткою **он**. У цьому легко переконатись, вилучивши частку **он** із наведеного контексту. Подібні приклади приписування часткам значення всього виразу — постійна вада їх тлумачення в СУМ.

2. Словникове визначення повністю повторює сформульовану укладачами найзагальнішу функцію частки; перший лексико-семантичний варіант частки **то** визначається як такий, що виконує функцію вказування. Тут же дається визначення ‘уживається при вказуванні на особу, предмет, явище, дію і т. ін.’ [СУМ X: 158]. Подібні тлумачення сприймаються як тавтологічні щодо визначеної функції.

3. У дефініціях визначається не семантико-прагматичне наповнення частки, а специфіка її синтагматичних зв'язків, позиція у висловленні, тобто синтаксичні особливості вживання. Наприклад, у частки **от** у СУМ п'яте значення подається так: ‘вказ. Уживається перед тим словом, яке логічно виділяється, підкреслюється’ [СУМ V: 799]. Підміна формулювання значення лексеми вказуванням на її сполучуваність — фактично, ще одна загальна тенденція тлумачення часток у СУМ.

4. У низці випадків сформульовані семантичні ознаки досліджуваної частки можна поставити під сумнів. Так, у прикладі *Он зірка в небі пролетіла* (В.Сосюра), на думку укладачів СУМ, уживається ‘при вказуванні на що-небудь віддалене’ [СУМ V: 695-696], насправді

частка на просторову віддаленість не вказує. Розгляньмо приклад: *Ось зірка в небі пролетіла*, в якому також ідеться про зірку як віддалений об'єкт. В обох прикладах йдеться не про просторово віддалені чи приближені об'єкти, а про їх сприйняття, так би мовити, „включення” або „не включення” в особистісну сферу спостерігача: у першому випадку спостерігач-наратор сприймає зірку лише як об'єкт показу (демонстрації), розповіді, тобто як незалежний від нього факт: у другому — політ зірки подається не як відсторонений факт, а як духовно близька оповідачеві подія.

Неточність формулювання виділеної в СУМ семантико-прагматичної характеристики частки **он** ‘вказування на фізичну віддаленість об'єкта стосовно спостерігача’ ще наочніше виявляється в наступному прикладі: [Дорогою йдуть двоє товаришів: Максим та Іван. Максим каже:]

— *Он дерево, яке ти шукав!*

[Іван:] — *Так, ось воно!*

З позиції референційної семантики відстань між мовцями і об'єктом (деревом) залишається постійною для обох мовців. Однак для Максима дерево — це лише об'єкт сприйняття, тому він уживає частку **он** як винятково дейктичну; для Івана дерево — об'єкт особливої зацікавленості, тому він уживає частку **ось** як мовний сигнал внутрішньої близькості до об'єкта особливого зацікавлення.

5. У дефініціях неправильно або неточно визначається загальна функція частки. Так, наприклад, спостереження над реальним уживанням частки **он** дозволяє поставити під сумнів приписування їй підсилювальної функції, як це спостерігається, приміром, у пунктах 7 і 8 словникової статті [СУМ V: 696]. Зокрема, у прикладах, які наводяться з метою ілюстрації підсилювальної функції цієї частки: *Ви що, а ми он [ось] що! До нас вам не рівняться* (Л. Глібов). Інакше кажучи, частка **он** у подібних контекстах виконує не підсилювальну, а дейктичну функцію в устах зовнішнього (нейтрального, не зацікавленого) наратора, на протигагу частці **ось**, яка є носієм внутрішньої заангажованості мовця.

6. Практично у всіх випадках опису дейктичних часток у СУМ відсутня спроба формулювання загального комунікативного смислу семантико-прагматичного характеру, в якому була б „схоплена” їх найзагальніша функціонально-комунікативна „ідея”.

Виконуючи спільну комунікативну функцію вказування на об'єкти дійсності (у широкому сенсі слова), згадані частки різняться типом і способом вказування, формуючи три парадигматичні класи: 1) дейксис найзагальнішого характеру (**то, от, о**); 2) фізичний („зовнішній”) дейксис (**ось, он, ото**) і 3) ментальний („внутрішній”) дейксис (**це, оце, те, ото, тут, там**). Нижче звернемося до першої групи часток, які об'єднуються функцією найзагальнішого вказування (загального дейксису), не обтяженого іншими аспектами фізичного чи ментального характеру.

Частка **от**

Найважливішою комунікативною ознакою частки **от** є її виразна діалогічна природа: вона виявляється, передовсім, у діалогах учасників комунікативного акту або внутрішніх діалогах особистості з самим собою, своїм внутрішнім „Я”. При цьому найуживанішими контекстами та сферами її лексичного вияву і впливу є:

1) імена (у широкому сенсі слова) конкретних фізичних об'єктів або груп об'єктів, осмислених як факти (про лінгвістичне розуміння поняття „факт” див. [1]): *Тут і село якраз... От мурована церква з високою дзвіницею* (М. Вовчок); *Веселенько їхати веселеньким ранком до гаю... Коли от ярк попід самим гаєм...* (М. Вовчок); [*Онисим Потурнак:*] — *..я ніколи не забуду ...твого добра, Максиме Івановичу. От ти не партизан, еге ж? Скажи, як от цей Федір...* (Є. Гуцало); — *От я цьому чоловікові, — Бульба показав на Янкеля, — обіцяв двадцять тисяч червінців* (О. Довженко); — *А цей от ..Микола з Хащуватого... Що ж йому треба од тебе...?* (Є. Гуцало);

2) імена нефізичних (ментальних, психічних, естетичних тощо) об'єктів (у широкому сенсі слова), осмислених як факти: *От вам загадка новенька, — / Нашептала Муза-ненька* (Л. Глібов); *Не вмере не загине... / От де, люде, наша слава. / Слава України; Боже мій єдиний! / Так от де рай!*; — *Верзеш тут погань. От чорти! — / Кричить отаман* (Т. Шевченко);

3) займенники, які виконують анафоричну функцію: — *Андрійку! — каже тоді Василь, — а що ти невеселий? — Бивсь от що!* (М. Вовчок); — *От яку наругу вчинив нам ворог!* (О. Довженко); — *От кого спроста не розкусиш, так це Левка* (М. Стельмах);

4) предикати, які вводять окремі вирази або цілі висловлення: *На квиток повірив / Москалеві; От і читай. / І йми віри!; От пішов я / Город озирати* (Т. Шевченко); *От накадила! Як чорт дорогою...* (П. Мирний); *От прийшли, / Розташувались, Батько й мати* (Т. Шевченко);

5) зміст висловлення в цілому: *...ляхи догадаються — от / Тобі й пиши!; От собі читаю, / Що на скелі наковано...; От і братія сипнула / У сенат писати; Так от бачите, сестриці, / Що тут компонують!* (Т. Шевченко); [*Максим Ковтяга:*] — *То що тут у селі коїться, га? — Я от самогон варю, — дурнувато засміявся Степан Бездушний; Я от поїду, — винувато мовив Максим Ковтяга. — Й коня твого візьму...; — А що тут такого, коли скажу?.. — От бачиш, притупнув ногою Онисим Потурнак, — таки скажеш!* (Є. Гуцало);

6) виступає як член окремого клішованого виразу, на зразок **от і все, от і маєш, от як, от тобі й на** та под.: *Але панича вже одвезли / У школу в Київ. От як, брате!* (Т. Шевченко); *Війна ніяк тут не почувается, тільки з газет знаємо про неї та хіба менше приїжджих от і все* (М. Коцюбинський); *...вона проспала ранкову зорю — от тобі маєш!* (М. Вовчок); *От тобі на! А хіба ж ти не бачиш, звідки сей вітер віє?* (П. Куліш); *Ну от, немає в мене виходу, — спідлоба дивлячись мовив Онисим Потурнак* (Є. Гуцало);

7) займає окрему позицію, формуючи окреме речення: — *Це яблуко... Дивись яка краса, яка благородна форма... Це цілий світ. От.* (О. Довженко); *Я тобі так скажу: неправильно ти вчинив, друже! От.* (Є. Гуцало).

8) виконує функцію вставного слова: *Грицько був парубок високий, чорнявий, кароокий, — парубок, як орел. От, стали чумакувати...* (М. Вовчок).

Аналіз найтипівіших контекстів уживання частки **от** дозволяє виділити найважливіші типи комунікативних смислів, які реалізуються в живому мовленні. При цьому зауважимо, що будь-який елемент мовного коду в живій інтеракції особистостей найповніше виявляє свій домінуючий смисловий інваріант в сильній позиції, якою, без сумніву, є позиція слова-речення (висловлення), максимально залежна від загального контексту спілкування. Саме в позиціях на зразок *От! Ну от! От і маєш!*, а також у функції вставного слова частка **от** виявляє найзагальніший комунікативний смисл 'абсолютний дейксис внутрішньо переконаного мовця'.

У конкретному лексичному оточенні та у межах певної ситуації спілкування досліджувана частка виформовує низку прагматичних варіантів, які в літературі з проблем дискурсивних слів отримали назву „граничні / межові комунікативні смисли” [9: 12–15]:

1. 'Загальний дейксис фізичної та ментальної позиції мовця'. Цей комунікативний смисл уточнюється у вигляді варіативних комунікативних смислів:

а) 'фіксація початкової позиції сприйняття фізичного, ментального, естетичного тощо об'єкта (факту, події, процесу тощо)': — *От і він. Дивись! — тицьнув [злодій] пальцем* (В. Винниченко); *От і ліс замаячив перед ними...* (М. Коцюбинський); — *Ти от за що ненавидиш мене: що ти мені не зброєю сподобавсь, а тільки арфою* (Л. Українка); — *От все знову починається! — скрикнула [вчителька]* (Л. Колісниченко); *От, набачив [пан]. / Та бере в покої...* (Т. Шевченко);

б) 'фіксація фінальної позиції сприйняття фізичного, психічного, ментального об'єктів': *Гадюка кинулась та й укусила, / — От так, як бач, / Безвинного занастила* (Л. Глібов); *Все чекала, що щасливий випадок зведе ж її нарешті з яким-небудь отаманом опришків... — і от тоді віділлються Грішкові усі криваві сльози і муки* (Г. Хоткевич); *От і все... — він [полонений] опустив голову* (Л. Колісниченко); *От умерла й мати / Таки твоя...* (Т. Шевченко).

2. 'Дейксис внутрішнього переконання, пов'язаний з результатом': це вказування, так би мовити, на результативну „позицію” власних роздумів про якесь явище, факт, подію тощо: — *От панич! От добра людина! Тільки й побалакаєш, коли він дома. — ...мовила Мар'я* (П. Мирний); — *От працювати мушу, щоб підживити душу, на вбраннячко дружині, на забавки дитині, Собі ж хоч би на хліб* (Л. Українка); — *От до чого довела горілка... От яку наругу вчинив нам ворог* (О. Довженко).

Отже, частка **от** — носій дейксису, пов'язаного з вказуванням на загальну фізичну і ментальну позицію мовця, а також фіксацію (пункт) його переконань у результатах власних роздумів про щось.

Частка ТО

У СУМ лексему **то** подано як сполучник і частку. Частка **то** тлумачиться із виділенням трьох основних лексико-семантичних варіантів, які виконують, відповідно, три функції: вказівну, підсилювальну і спонукальну [СУМ Х: 158].

Спостереження над уживанням частки **то** у розмовному й художньому мовленні дозволяє говорити про такі найважливіші комунікативні її ознаки:

1. Вона винятково діалогічна; вживається як у діалозі (зовнішньому і внутрішньому), так і в монологі. В останньому випадку вносить у монолог помітний діалогічний струмінь.

2. Має дискурсивний характер, у багатьох випадках уживання відсилаючи до попереднього змісту, тобто виконуючи ретроспективну дискурсивну функцію.

3. Виконує функцію реми; перебуваючи в межах глобальної теми багатоскладового висловлення, виступає у функції „мікрореми” в темі.

4. Може перебувати в різних позиціях стосовно члена (членів) своєї сфери лексичної дії, а також стосовно всього висловлення:

а) постпозиції: — *Він то прийшов вчасно.* — *Вчасно то вчасно, але не туди і не до того, і не з тим...* (В. Козоріз);

б) препозиції: *То Іван! Я бачив своїми очима...* (Н. Мориквас);

в) препозиції до всього висловлення: *То я пішов! То ти мене проганяєш?* (В. Шевчук).

Попри значну кількість уживань частки **то**, зафіксовану в СУМ як лексико-семантичні варіанти та відтінки її виявів, можна говорити про такі найтипівіші контексти вживання цієї частки:

1. Комунікативний смисл сферою свого вияву має зміст усього висловлення. Із загальної кількості (більше 200) виявлених контекстів уживання біля 65% належить саме цьому типу. Деякі приклади: [Явтух:] — *Ніхто їм [солдатам] не розказав нічого, не довів, чого і як забрали хліб... То й мусили стріляти* (В. Винниченко); — *Ну, слава Богу, а то я так злякалась! — з полегшенням сказала дружина* (В. Шевчук); — *То йти мені в той город чи не тра? — спитав [Льонька] байдужно* (В. Шевчук); — *Обід готовий, а батько заснув, — сплеснула руками Надія Григорівна. — Ви голодні, а то може, без батька* (Є. Гуцало); — *То принеси ще топлива, — хтось мовив* (Л. Українка); — *То вже весни почекайте* (Є. Гуцало).

2. Частка **то** входить до складу усталених виразів. Найчастотнішими серед них є: **не..., то; то не ...; і (й) то; та й то; що ..., то; як так, то так; що ж то воно; як то кажуть; то й що? то так; так то воно; якби то; оце то так; то ти так! то як? коли б то (так)** та ін. Вони займають друге місце за кількістю уживань (приблизно 16%). Декілька типових

прикладів: *А в Забір ї хімкомбінат...* [Савура:] — *То й що?* (Є. Гуцало); *То так бо все обходить, усе мішається...* (Л. Колісниченко); *Ну то й що?* — *поспитає похмуро* [Григорій] (Б. Жолдак); *Так то!* — *весело мовив і хитро подивився на мене* (А. Кокотюха); *Як то?* — *підняв очі...* (Є. Гуцало); *То так, то так...* — *сумно кивав головою* [Явтух] (В. Винниченко); — *То як? Згода?* — *він* [Степовий] *нахилився ближче...* (М. Стельмах); — *Як так, то й так,* — *хлопець схопився* (О. Гончар); — *Як то не питати?* — *здивувався той* [Іван Смола] (Є. Гуцало).

3. Окремі імена актантів та сирконстантів, а також займенники в анафоричному вживанні до власних імен. Цей тип сполучуваності складає біля 13% усіх зафіксованих прикладів уживань частки: [Броня:] — *То оце ти в мене така подруга?* (В. Шевчук); *А в центрі без кінця шумують тротуари, то в ланцюгах огнів захеканий Париж...* (В. Сосяра); — *Хто це?* — *злякано спитала* [Оксана]. — *То я!* — *відповів глухим голосом* [Іван] (В. Винниченко); — *Він-то в ярмарку був...* (М. Вовчок); — *Академік то академік, а відлупцює* — *будь здоров* (О. Гончар).

4. Предикати речень (часто еліпсовані), включаючи наказову форму дієслів. Цей тип сполучуваності охоплює біля 6% прикладів: — *То думай!* — *сказав Олесь грубо* (Л. Колісниченко); *Хліб та вода* — *то козацька їда*; *То була волость* (М. Коцюбинський); — *Як, ти не знаєш про дуба?* — *вигукнув батько.* — *То слухай* (Є. Гуцало).

Найзагальнішим комунікативним смислом частки **то**, що виявляється у всіх контекстах її уживання, є дейксис усвідомленої визначеності й певної відстороненості від зображуваного у висловленні. Як і у випадку з часткою **от** спостерігається певна „близькість” мовця до зображуваного попри певне відсторонення від нього. Це найзагальніший дейксис „близького відсторонення”; це осмислення ситуації ніби „збоку”. Цей комунікативний смисл реалізується у межах двох найважливіших граничних виявів:

1. ‘Фіксація (виділення, підкреслення) суттєвої наявності чогось, когось (особи, речі, факту, події тощо)’. Ця фіксація подається як „тут і тепер” конкретного комунікативного акту: *То він спитав, чи хтось інший обізався у хаті* (Є. Гуцало); *Броня вражено встала. Була бліда й перелякана.* — *То це ти мене виганяєш з хати?* (В. Шевчук).

Досить часто ця фіксація постає як ‘усвідомлення визначеності чогось’, а частка **то** виступає синонімом до дейктичного займенника **це**: *Щось тут вона бачила, бо то вже страх великий погнав її до діда* (Є. Гуцало) (див. і попередні приклади).

2. ‘Ствердження статусу, стану когось чи чогось’: *Він [Льонька] же зарплату приносить!* — *згукнула тихесенько Броня. Ну то й прожире ту свою зарплату* (В. Шевчук); — *То ви таки добре знайомі?..* — *лагідним, голосом озвався Іван Смола*; — *То ви знаєте, чого двері було замкнено?* (Є. Гуцало).

Між цими двома гранями загального комунікативного смислу немає чітких меж: у багатьох контекстах вони досить складно розмежовуються.

Отже, частка **то** належить, до найзагальнішого дейксису „ближнього відсторонення”, протиставляючись частці **от** як носієві комунікативного смислу найзагальнішого дейксису „ближньої заангажованості”.

Частка О

Частку **о** можна вважати „загубленою” словниками і граматики української мови. Йдеться про те, що у живому мовленні наявні контексти, в яких зафіксоване вживання часток і „часткоподібних” лексем у функції найзагальнішого дейксису, в якому нейтралізовані варіанти комунікативного смислу ‘ближня заангажованість’ VS ‘ближня відстороненість’. Це випадки, так би мовити, „чистого” дейксису, вказування, не обтяженого додатковими прагматичними смислами. До виконання саме такої функції тяжіє лексема **о** в деяких контекстах уживання. Розгляньмо приклад: — *Цить лишень! Здасться дзвонять. Чуєш?.. Ще / раз... о!..* (Т. Шевченко).

У цьому контексті лексема **о** сприймається на тлі загального пропозитивного смислу ‘прислухування до звуків’. У межах цієї пропозиції лексема **о** може бути сприйнята й інтерпретована адресатом не лише як вигук, а й як частка, що несе в собі складний комунікативний смисл прагматичного характеру (1) ‘підтвердження слухового сприйняття’ і (2) ‘фіксація цього підтвердження’, синонімом якого залежно від контексту можуть бути частки **от** або **ось**.

У наступних прикладах лексема **о** фіксує зорове сприйняття: [Максим Ковтяга:] — *Що ж воно коїться, Мотре? — озвався перегодя. А коїться — й краю не видно. — Та й повела головою на піч. — О, спить дитина — й у сні плаче; — О, бачте, хтось уже хазяйнував? — скрикнула [Ониська Бездушна] ...О, якась вишита блузка — заглянула до мішка (Є. Гуцало); Коли всі стомилися й зображення на екрані монітора почало зливатись у щось невиразне... він [Свідок] раптом тицьнув пальцем в одне фото і зморено мовив: — О, він (А. Кокотюха); — Ближче підсовуйтеся, — тихо сказав [один із бандитів] і обережним рухом розсунув куці. — О він стоїть. Цікаво, куди піде тепер... (А. Кокотюха).*

В останньому прикладі дейктичний характер лексеми **о** виявляється достатньо виразно; це підкреслюється тим, що автор не вжив після неї жодних розділових знаків.

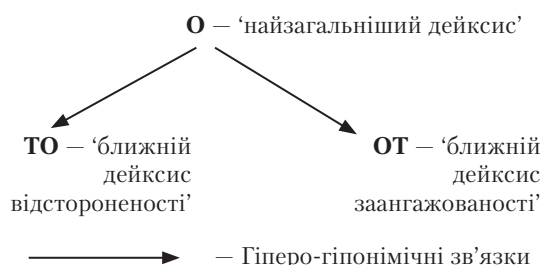
Попри те, що в СУМ, а також граматиках української мови частка **о** не виділяється, а відповідна лексема описана лише як вигук, наведені приклади засвідчують, що лексема **о** за виконуваною функцією нагадує дейктичну частку. Суміщаючи у низці контекстів комунікативні смисли часток **он**, **ось**, **от**, **не**, **оце** та деяких інших, лексема **о** стає носієм прагматичного смислу, який можна сформулювати як ‘найзагальніший дейкис виділення чогось із тла’. У наведених прикладах лексему **о** можна вважати вигуком з виразною дейктичною ознакою прагматичного характеру; вона вжита в ситуаціях, так би

Прагматика загального дейксису (на матеріалі часток сучасної української мови)

мовити, „впізнання” і „фіксації” об'єкта спостереження; виступає сигналом того, що мовець об'єкт помітив і виділив з тла.

Як уже згадувалось, найвиразніше комунікативні смисли дискурсивних слів виявляються в позиціях окремого мовленнєвого акту та вставного слова. У прикладі *Вони підійшли ближче. — О! — він [хлопчик] тицьнув пальцем у бік непримітного будинку у глибині вулички...* (А. Кокотюха) лексема **о** найповніше виявляє свою дейктичну природу. Подібні приклади вживань лексеми **о** дають право говорити про те, що вона повинна бути введена до реєстру вказівних часток.

Витлумачення лексеми **о** в низці контекстів як частки найзагальнішого дейктичного характеру вносить у мікрогрупу (мікропарадигму) розглянутих часток певну ієрархію. У цілому ж схему парадигмальної організації часток найзагальнішого дейксису можна зобразити так:

Отже, частки **от** і **то** виконують загальну дейктичну функцію, відрізняючись мірою „втягнутості” внутрішнього світу мовця, тобто, фактично, його заангажованістю / відстороненістю стосовно змісту повідомлюваного, що лежить в основі виділення їх граничних комунікативних смислів. Лексема **о** в низці контекстів виконує функцію частки найзагальнішого дейксису, об'єднуючи названі частки в одну парадигму загального вказування. Стосовно інших дейктичних часток (**он, ось, це, оце, ото, тут, там**) частки **о, от, то** виступають парадигмою родового типу, оскільки інші обтяжені видовими комунікативними смислами семантико-прагматичного або винятково прагматичного характеру.

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. — М.: Наука, 1988. — 341 с.
2. Баранов А.Н., Плунгян В.А., Рахилина В.В. Путеводитель по дискурсивным словам русского языка. / А.Н.Баранов (ред.). — М., 1993. — 243 с. — Бібліогр.: С. 242–243.
3. Бацевич Ф. Семантико-прагматичний портрет частки **НУ** в сучасному українському мовленні. // *Język. Człowiek. Dyskurs. Księga dedykowana prof. zw. hab. Michałowi Aleksiejence z okazji Jubileuszu 65-lecia urodzin. Szczecin:Wyd-wo Un-tu Szczecińskiego*, 2007. — С. 247–256. — Бібліогр.: С. 755–256.
4. Бацевич Ф. Семантико-прагматичні особливості дискурсивного слова **НАВІТЬ** у сучасній українській мові. // *Слово. Думка. Людина. Збірник наукових праць із актуальних проблем лінгвістики. До 80-річчя від дня народження доктора філологічних наук. професора Л.А. Лисиченко.* — Харків, 2008. — С. 29–36. — Бібліогр.: С. 36.

5. *Бацевич Флорій*. Семантика і прагматика очікуваних і неочікуваних змін: функції та комунікативні смисли частки **І (Й)** у сучасному українському мовленні. // Українська мова і література в школі. — 2008. — № 1. — С. 41–44. — Бібліогр.: С. 44.
6. *Виноградов В.А.* Дейксис. // Лингвистический энциклопедический словарь. — М.: Сов. энциклопедия, 1990. — С. 128.
7. Дискурсивные слова русского языка: опыт контекстно-семантического описания. / Ред. Киселева К.Л., Пайар Д. — М.: Языки славянской культуры, 1998. — 322 с. — Бібліогр.: С. 319–321.
8. Дискурсивные слова русского языка: контекстное варьирование и семантическое единство. / Ред. Киселева К. Л., Пайар Д. — М.: Языки славянской культуры, 2003. — 286 с. — Бібліогр.: С. 283–285.
9. *Киселева К., Пайар Д.* Введение. // Дискурсивные слова русского языка: опыт контекстно-семантического описания. / Ред. Киселева К. Л., Пайар Д. — М.: Языки славянской культуры, 1998. — С. 3–16. — Бібліогр.: С. 15–16.
10. Мова і мовознавство в духовному житті суспільства: Монографія. / Відп. ред. Т.В. Радзівєвська. — К.: Видав. Дім Дмитра Бураго, 2007. — 352 с.
11. *Терехова С.І.* Система орієнтаційних координат у мові і мовленні (На матеріалі української, російської та англійської мов). — К.: Видав. центр КНЛУ, 2007. — 400 с.

Flory Batsevych (Lviv)

GENERAL DEIXIS PRAGMATICS

(based on the particles of Modern Ukrainian)

The article analyzes the Modern Ukrainian particles О, ОТ, ТО. Common communicative junction of the particles is slated as well as the expressions of their senses in different contexts. Their paradigmatic relations are also in the focus. Tin-article proves that the lexemes under analysis perform the communicative function of the most general indication (deixis) and differ according to the degree of the inner human world involvement into the content of the utterance. The particles form the micro-paradigm, the members of which are in hypero-hyponimic relation.

Key words: pragmatics, discourse words, deixis, general deixis, particles deictic particles, paradigmatic relations.

Мовна мозаїка

П'ЯТЕРО ЖІНОК ІЗ ТЕЛЕСЕРІАЛУ...

У підручниках і посібниках з української мови зазначено, що збірні числівники вибірково поєднуються з іменниками, серед яких подано іменники середнього роду – назви недорослих істот (*двоє лошат, п'ятеро качат, десятеро гусят*) і предметів (*трьоє вікон, четверо коліс, п'ятеро відер*), чоловічого роду на позначення осіб чоловічої статі (*двоє вояків, семеро сміливців*) та множинні іменники (*двоє воріт, восьмеро саней, трьоє ножиць*). Тут же застерігають, що збірні числівники не сполучаються з назвами осіб жіночої статі. Проте мовна практика, насамперед української періодики, останнім часом спростовує це застереження, пор.: *Попри те що головних героїнь у телесеріалі "Відчайдушні домогосподарки" номінально четверо, де-факто центральними зірками історії є п'ятеро жінок* (Україна молода, 8.04.2010); *За словами журналіста, свідками побиття стало трьоє дівчат, які сиділи на лавці неподалік* (Україна молода, 15.04.2010). Одні вважають такі вживання ненормативними, інші вбачають у них початок нової тенденції у використанні збірних числівників. Чи стануть вони звичними і нормативними? Поживемо – побачимо.

Катерина Городенська